

אני ואתה נשפר את העולם

האתוס היהודי והציוני מושתת על חתירה מתמדת לתיקון. שמרנות כמסורת פוליטית היא מימוש נטייה זו בדרך של ענווה

בעברית הישראלית, שמרן הוא מונח שלילי. לא משום שהישראלים אינם שמרנים, אפילו לא דווקא משום שהישראלים הלא-שמרנים הם קובעי השיח, אלא פשוט מפני שהמונח הזה תפוס. הוא החל לשמש לציון תכונת אישיות וצורת התנהגות מסוימת בתקופה שבה "שמרנות" שימשה כמונח פוליטי רק אצל כתבי חוץ או חוקרים שעסקו בהגות מדינית. בארץ הסתפקו אז במונחים המגדירים את השמרנות הפוליטית באופן חלקי, כגון ליברליות, קפיטליזם, ימניות, לאומיות, מסורתיות או ניציות.

צור ארליך

שמרן, בעברית ישראלית, הוא אדם נוקשה, שבוי במוסכמות, מקדש את הישן, אטום למציאות המשתנה, מעדיף את המסגרת על פני מה ומי שבתוכה ובעיקר מה ומי שמחוצה לה. השמרן הוא עקשן וחסר סקרנות. אפילו בתוך מגזרים שמרניים במהותם, כגון הציבור הדתי-לאומי, מציינים בדרך כלל כ"שמרנים" את האגף המחמיר, הריאקציונרי והנוטה לפונדמנטליות.

רכיבי יסוד בשמרנות הפוליטית-אידאולוגית, כגון הליברליות הכלכלית והמהותית, שאיפת החופש, נשיאת העיניים אל התרבות הגבוהה, וההתחשבות המיוחדת בטבעו המוגבל של האדם – כל אלה לא יעלו על דעתו של הישראלי המצוי בשומעו "שמרנות".

"שמרן" בישראלית היא מילת גנאי לא פוליטית. זוהי עובדה לשונית-תרבותית נתונה. שמרנים (במובן האידאולוגי-פוליטי) הם אנשים המכירים בעובדות. בייחוד בעובדות שהן הרגלים חברתיים. השמרנים יכולים לעשות אחת מן השתיים: להמשיך לקרוא לעצמם שמרנים, ולנסות בסבלנות להנחיל לכלל את השוני בין "שמרנות" במובנה העממי, כתכונה המנוגדת לאתוס הישראלי, לבין שמרנות פוליטית המבטאת אתוס זה להפליא; או להחליף את הכינוי "שמרנות".

מהי השמרנות הפוליטית? היא הנחת-עבודה, וגם נטיית נפש. מסקנותיה עשויות לפעמים להיראות מנוגדות זו לזו: לאומיות – והתנגדות להלאמה ולריכוזיות שלטונית. מסורתיות – וליברליות. אך כולן נגזרות ישירות מההנחה השמרנית; מן הדרך הזאת, מוטת-הניסיון, לראות את העולם. מן הסיבה הזו בדיוק דרוש למכלול המסקנות הזה מונח מאחד: "שמרנות", או מה שלא יהיה.

צור ארליך הוא עיתונאי, מתרגם ומשורר. עורך משנה של 'השילוח'.

אולי המונח הנכון הוא "ענווה". ענווה פילוסופית, ענווה פוליטית. ענווה כשביל זהב בין השפלה עצמית לרהבתנות; כאיזון בין האמונה בסגולתנו האנושית לבין ההכרה במוגבלותנו, ביחסיות הצנועה של מעמדנו במרחב ובזמן. זוהי ענווה כלפי המציאות, כלפי טבע האדם, כלפי מסורת הדורות, כלפי הדורות הבאים. השמרן ירא להפוך את העולם. הוא מרכין ראש בפני חוכמתם של קודמיו. כשהוא ניגש לשפר את המציאות הוא מתייעץ בדמיונו עם סבו ועם נכדו.

המונח "שמרנות" מתמקד בהיבט מסוים של העניין: בסוגיית הישן לעומת החדש, השימור לעומת השינוי. מונח זה כוללני מדי מחד גיסא, ומצמצם מדי מאידך גיסא. כוללני מדי, מפני שבשם ההיצמדות אל הישן ואל הבדוק-ומנוסה אפשר להצדיק כמעט כל עמדה, שמרנית ואנטי-שמרנית כאחת. החזרתה של ישראל לסוציאליזם, לדוגמה. מצמצם מדי, מפני שהענווה הנדרשת אינה רק כלפי הישן; ומפני שהחתיירה אל הטוב, גם מתוך ענווה, ואפילו החתיירה אל השבת-ימינו-כקדם, דורשות לא פעם חדשנות ויוזמה. היוזמה, למרבה הפרדוקס, היא אבן יסוד בשמרנות.

על מהותו של רכיב השימור בתפיסה הפוליטית השמרנית עומד ההוגה האמריקני ראסל קירק בשישי מבין "עשרת העקרונות של השמרנות" שניסח, "עקרון האי-מושלמות". "בטבע האדם יש כמה כשלים שאין להם מרפא, והשמרן יודע זאת", פירט. "היות שהאדם אינו מושלם, גם אי אפשר ליצור סדר חברתי מושלם". המרב שאפשר לצפות לו, המשיך קירק, הוא "חברה חופשית, צודקת ומאורגנת באורח נסבל", שחלק מהרעות החולות בחיינו ימשיכו בעל כורחנו להתקיים בה. את הסדר הזה, הוסיף, "we may preserve and improve" באמצעות רפורמות זהירות. העברית בחסדה מציעה לנו כאן משחק מילים טוב אף מזה שבאנגלית: "אנו יכולים לשמר ולשפר".

"לשמר ולשפר". למרות הקשר הלשוני בין "לשמר" לבין "שמרנות", הוא קשור לשמרנות הפוליטית באותה מידה ש"לשפר" קשור אליה. השימור והשיפור הם שני מרכיביה ההכרחיים של השאיפה להיטיב על בסיס המציאות, על בסיס מסגרות ההשתייכות הטבעיות, על בסיס טבע האדם, על בסיס המורשת. אותה שאיפה שקוראים לה "שמרנות". כך בהיבט הפוליטי-משטרי, וכך בשאר היבטי החיים: בתרבות, בדת, בטכנולוגיה, במסגרות ההשתייכות הזהותיות, ומבחינה מסוימת גם בחיי המשק.

כך אצל קירק האמריקני, חוליה בשלשלת הגותית ופוליטית שראשיתה במהפכה דמוקרטית, וכך על אחת כמה וכמה אצלנו בישראל. אצלנו, שמורשתנו שאנו משמרים היא מורשת של תיקון עולם, של מחאה נגד סדרי עולם דכאניים, מימי אברהם אבינו ויציאת מצרים עד ימי הציונות ושבירת כלי-הגולה, מורשת של שיפור מתמיד על יסוד מורשת עשירה קיימת.

אין שימור בלי שיפור, שכן שינוי הזמן ושינויי הזמן נוגסים בקיים, ואם ישומר כחנות יתנוון ויאבד תוקף. מנגד, אין שיפור בלי שימור, כי מהותו של השיפור היא שהוא נעשה על בסיס הקיים. "שמרנות" יכולה אפוא באותה מידה, ובלי המטען הלשוני-תרבותי השלילי, להיקרא "שפרנות".

שפרנות, וגם מאַרְגִּינֵי או פשוט לאומיות-ליברלית: שמות אלה עלו בשיחות שקיימנו חבריי בקרן תקווה ואני. סביר ששמרנותנו הבסיסית תותיר אותנו עם הכינוי הקיים; אך אם נצליח ליידע את הרבים בכך ש"שמרנות" היא כל אלה, עשינו את שלנו.